

JAMIYATDA KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING ROLI

Berdimuratova Alima Qarlibaevna,

falsafa fanlari doktori, professor, «Jasliq» mintaqaviy tadqiqot markazi direktori

e-mail: b.alima@karsu.uz

Baymurzaev Azamat Dosmurzaevich,

falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent Qoraqalpoq davlat universiteti dotsenti

e-mail: baymurzaev2020@gmail.com

Berdimuratov Nauriz Mambet uli

Qoraqalpoq davlat universiteti assistent o'qituvchisi

e-mail: nauriz.berdimuratov@gmail.com

Palimbetova Dilbar Tursinbaevna

Nokis mamleketlik texnika universiteti

palimbetova1975@gmail.com

ARTICLE INFO.

Kalit so'zlar: korrupsiya, maishiy korrupsiya, tizimli yondashuv, o'z o'zi tashkil etish, ijtimoiy ong, an'analar, ijtimoiy institut, davlat, fuqorolik jamiyat.

Annotatsiya

Mazkur maqolada korrupsiyaning ijtimoiy hodisa sifatidagi hususiyatlari, maishiy korrupsiyaning kelib chiqish omillari tahlil qilinadi. Korrupsiyaning tizimli xarakterga egaligiga diqqat qaratiladi. Maishiy korrupsiya jamiyat hayotida uncha havfli emas ko'ringani bilan, ijtimoiy ongda korrupsiyaga moillikni keltirib chiqarish hususiyati bilan havfli ekanligi ko'rsatib o'tiladi. Ijtimoiy ongda shakllangan korrupsiyani oddiy holat sifatida qabul qilinishi jamiyatda shakllangan korrupsiya tiziminining yillar davomida shakllangan tizim barqarorligini ta'minlovchi mexanizm vazifasini bajarishi asoslab berilgan. Korrupsiyaning tizimli xarakterga ega bo'lishi ijtimoiy institut bo'lgan davlatga alternativa bo'lgan va davlatning o'zining asosiy funksiyalaridan ortib ketmasligini ta'minlaydigan omillarning yo'qligi bilan bog'lab ko'rsatilgan. Bundan korrupsiyaga qarshi kurashda boshqa mintaqalarning dasturlarining ko'chirib olinib, tadbiriq etilishi samara bermasligi, har bir mintaqada o'zining o'zigaxosliklaridan kelib chiqib o'z strategiyasini ishlab chiqish lozimligini ta'kidlanadi. Mualliflar fuqorolik jamiyat institutlarining faolligining oshishi korrupsiyaga qarshi kurashda muhim omil ekanligidan kelib chiqib O'zbekiston sharoitida fuqorolik jamiyati va davlat o'rtasidagi munosabatlarni shakllantirish bo'yicha tavsiyalarni taqdim etishadi.

KIRISH

Mamlakatimizda jamiyatni demokratlashtirish, bozor iqtisodiyotini rivojlantirish va huquqiy davlatni shakllantirish bo'yicha olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Korrupsiya illatining saqlab turilishi ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirishda to'siq bo'luvchi omillardan biri hisoblanadi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan korrupsiyaga qarshi kurash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilandi. Shu maqsadda yangidan O'zbekiston Respublikasining Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tashkil etildi, korrupsiya bilan bog'liq bo'lgan huquqbuzarliklarning oldini olish va bartaraf etishga qaratilgan bir qancha me'yoriy hujjatlar, jumladan O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni qabul qilindi [1,].

Aytib o'tish kerak korrupsiya tizimli hodisa. Lekin tizimli ekanligini bilishning o'zi yetarli emas. Shuning uchun uning tizimli ekanligining sababini bilish kerak. Bu faqat akademik ahamiyatga ega bo'lgan masala bo'lib qolmay, u konkret amaliy ahamiyatga ham egadir. Korrupsiyaning tizimli xarakteri uning ijtimoiy hodisa ekanligi bilan bog'liq. Jamiyatning bir elementi sifatida jamiyatning to'rt sohasi: moddiy ishlab chiqarish, boshqaruv, ijtimoiy va ma'naviy faoliyat sohalari bilan bog'liq. Shuning uchun faqat davlat boshqaruvini tizimini isloh qilish orqali korrupsiyaga yechim topishga urinish noto'g'ri. Davlat boshqaruvini isloh qilish jamiyatda shakllangan, umumijtimoiy miqyosda samarasiz bo'lsa-da, shaxsiy turmush miqyosida shakllangan va ma'lum darajada odamlar turmush sharoitining ajralmas qismi bo'lib qolgan munosabatlarga qarshi qaratilgan bo'ladi. Shuning uchun mamlakat islohotlariga aholi faol bo'lmasa-da, passiv tarzda qarshilik ko'rsatishi mumkin. Bu passiv yangilanishlarning formal tarzda bajarilishi, faollikning sustligida ko'rinadi. Ayrim hollarda korrupsiyaga qarshi kurash jamiyatda beqarorlikni keltirib chiqarishga xizmat qiladigan omilga aylanib qolish xavfi ham mavjud [2]. Shu bois korrupsiyaga qarshi kurash kompleks holda, puxta o'ylangan reja asosida amalga oshirilib borilishi lozim. Shu o'rinda alohida ta'kidlash lozim bo'lgan masala sifatida jamiyatning ochiq, o'zini o'zi tashkil etuvchi va rivojlanuvchi tizim ekanini unutmaslik lozim. Bu xususiyat korrupsiyaga qarshi kurash bo'ladimi yoki jamiyatda yangilanish amalga oshirishni maqsad qilib qo'ygan har qanday reja qat'iy bo'lmasligi, unga doimo o'zgartirish va qo'shimchalar kiritib borish, o'zgartirish imkoniyati bo'lishi kerak. Demak, uzoq muddatga mo'ljallangan dasturlar o'rniga kichik loyihalar ko'rinishida tadbirlarni tashkil etish samaraliroq hisoblanadi.

METODOLOGIYA

Jamiyatda korrupsiyaga qarshi kurashishda fuqarolik jamiyati institutlarining rolini o'rganishda zamonaviy sotsiologik tadqiqot metodlari, statistik tahlil usullari hamda tizimli yondashuv asos qilib olindi. Ushbu bo'limda tadqiqotning metodologik asosi, tadqiqot ob'ekti va predmeti, asosiy gipotezalar, ma'lumotlar manbai va ishlatilgan metodlar tizimli ravishda yoritiladi.

Tadqiqot sotsiologik nazariyalar, xususan, Rose-Ackerman S, Putnam R [3], Almond G [4], kabi olimlarning fuqarolik jamiyat, demokratiya va korrupsiyaning vujudga kelishi haqidagi nazariyalariga tayanadi. Ayniqsa, R Putnamning "fuqarolik jamiyat", "fuqarolik madaniyati" tushunchalari korrupsiyaga qarshi kurashda fuqarolik jamiyati institutlarining imkoniyatlarini taxlil qilishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, tizimli yondashuv – ya'ni korrupsiyani murakkab, o'z o'zini tashkil etuvchi ochiq tizim sifatida talqin qilinishi – asosiy nazariy paradigma sifatida tanlandi.

ASOSIY QISM

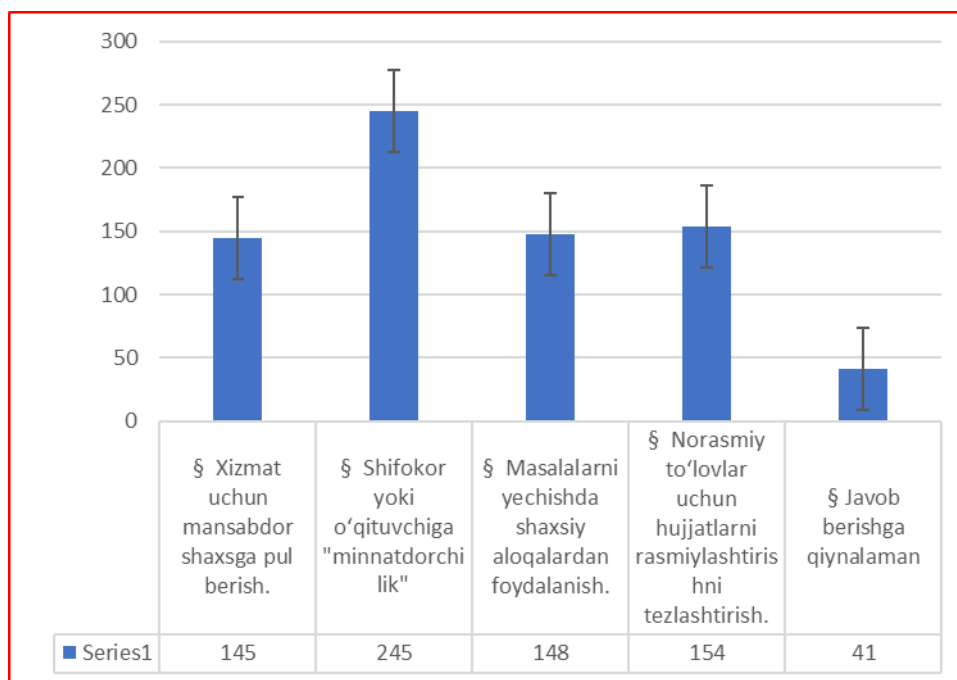
Jamiyatning tizimli xarakteri korrupsiyaga qarshi kurashning har bir mamlakat va mintaq xususiyatini hisobga olishni taqozo etadi. Tarixdan ko'chirilgan modellar mamlakatlar uchun, undagi insonlar hayoti uchun salbiy oqibatlariga olib kelganiga misollar ko'p. Shu bois korrupsiyaga qarshi kurashning Daniya, Finlyandiya yoki Singapur modellari faqat o'z hududlarida samarali. Ularni ko'r-ko'rona O'zbekistonga ko'chirish samarasiz, hatto xavfli ham bo'lishi mumkin. O'zbekiston asrlar davomida markazlashgan boshqaruv tizimida yashab kelgan. Bu undagi davlat boshqaruvi organlarining o'ziga xosligi, ijtimoiy ong tuzilishiga ham o'z ta'sirini saqlab qolgan. Osiyo mamlakatlari ijtimoiy tuzilmasidagi o'ziga xoslik masalasi "Osiyocha ishlab chiqarish uslubi" masalasi sifatida hozirgi kunga qadar ko'plab bahs-munozaralarga sabab bo'lib kelmoqda [5], biz bunda O'zbekistonning korrupsiyaga qarshi kurashishning o'z strategiyasi bo'lishi, bu strategiya o'zida jahon tajribasini mujassam etishi, jamiyatimizning o'ziga xosligi, bugungi kunda yurtimizda ro'y berayotgan tendensiyalarni hisobga olishi, yangilanishlarga qodir bo'lishi kerak.

Jamiyatdagi korrupsiya hodisasining ajralmas qismi maishiy korrupsiyadir. Maishiy korrupsiya makkor tabiatga ega. Chunki u o'zining ko'lami bilan e'tiborsiz ko'ringani bilan umumiy miqyosda katta oqibatlarni keltirib chiqaradi. Yana bir xavfli tomoni u kundalik xarakteri uning to'g'ri ekanligi haqida qarashni keltirib chiqaradi [6]. Bu bizning fikrimizcha kundalik turmushdagi korrupsiyaning eng xavfli tomoni. Ijtimoiy ongda, uning vorisiyligini ta'minlaydigan madaniyat mexanizmlarida korrupsiyaga moyillik, stereotiplarni, an'ana va ko'nikmalarning shakllanishini keltirib chiqaradi.

Maishiy korrupsiyani korrupsiyaning jamiyatda ildiz otish darajasini ko'rsatuvchi indikator sifatida qarash mumkin. Shu bois maishiy korrupsiyaning tabiatini o'rganish umuman korrupsiya illatini yo'q qilish bo'yicha chora-tadbirlarni aniqlash imkonini beradi. Shu maqsadda "Jasliq" hududiy tadqiqot markazi tomonidan 2026 yil 2 martdan 19 mart oralig'ida Qoraqalpog'iston Respublikasi hududida sotsiologik tadqiqot ishi olib borildi. Ushbu tadqiqot O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi "Fuqarolik jamiyati institutlarini qo'llab-quvvatlash jamoat fondi" buyurtmasi bo'yicha "Maishiy korrupsiya holatlarini keltirib chiqaruvchi omillar va unga jamoatchilikning munosabatini o'rganish" nomli loyiha asosida amalga oshirildi. Sotsiologik tadqiqotning maqsadi qilib, maishiy korrupsiyaning ijtimoiy ongga singish darajasini aniqlash, hozirgi kunda korrupsiyani bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlarga aholining munosabatini aniqlash bo'ldi. Umumiy tanlov guruhi sifatida 1000 nafar respondent olinib, shundan 500 nafari oflayn shaklda, 500 nafari esa onlayn shaklda ishtirok etdi. Aytib o'tish kerakki, oflayn shaklda so'rovnoma qiyinchiliklar yuzaga keldi, chunki korrupsiya masalasi bo'yicha yozma so'rovnoma to'ldirishda respondentlar oldida xavotirlik bo'ldi. [7]

So'rovnoma uchta bo'limdan iborat bo'lib, birinchi bo'limda savolnomaningning pasporti, yag'ni respondentlar haqqida o'g'liwma mag'liwmatlar bo'lsa, ikkinchi bo'limda respondentlarning vaishiy korrupsiya haqida

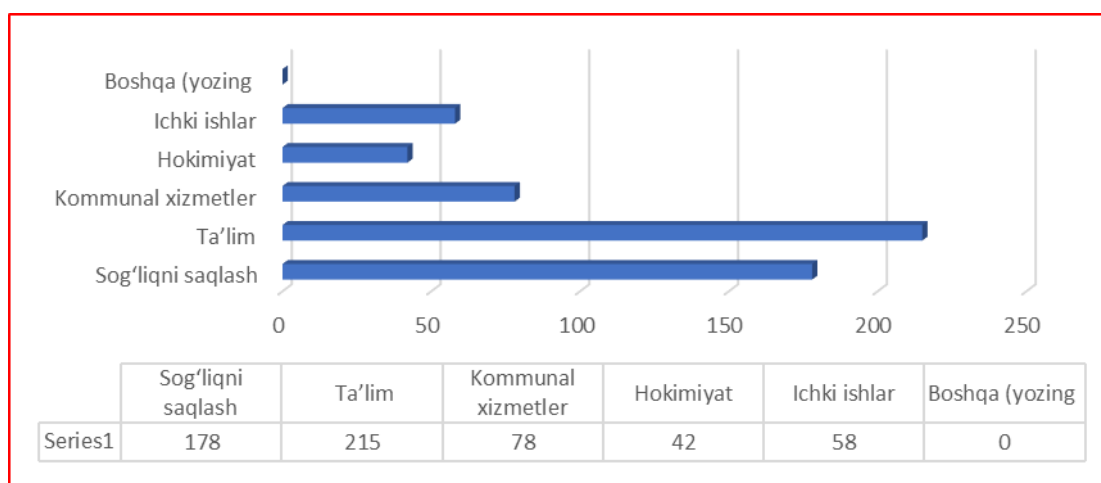
"Sizning fikringizcha maishiy korrupsiyaga quyidagilardan qaysilarini kiritish mumkin?" degan savolga javoblar taqsimoti quyidagicha bo'ldi (bunda respondentlarga bir nechta javoblarni tanlash imkoniyati berildi): [8]

Bu jaijtimoiy ongda hayotiyq korrupsiya haqqda ko'z-qoralarnining borligi bilan xalqinqning bu jag'dayg'a puhoralarnining faol ravishda qarslining yo'qligidan dalolat beradi. Bu xavfli hodisa.

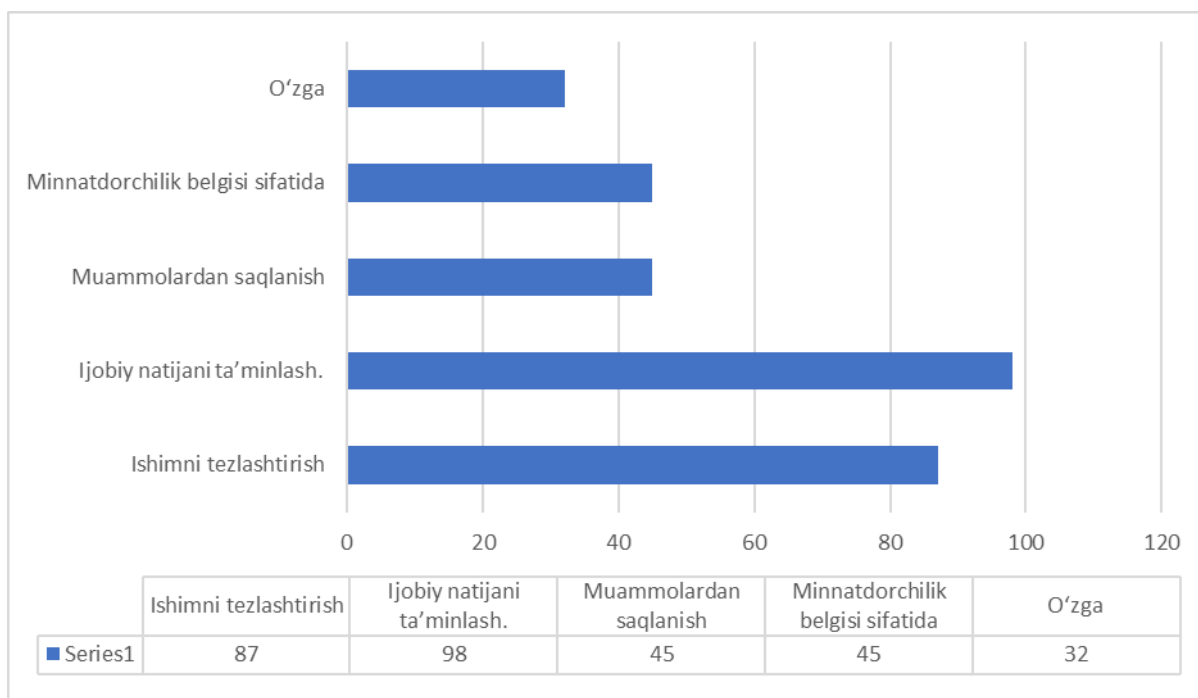
Respondentlarning maishiy korrupsiya holatlariga duch kelgan yoki kelmaganligini aniqlash bilan bog'liq so'rovimizga respondentlarning 44 foizi "ha duch kelganman," 21 foizi esa "yo'q duch kelmaganman" deb javob bergan bo'lsa, qolgan 35 foizi "aytolmayman" degan javob qaytardi. Bu berilgan savolga berilgan javoblar xavotirni yanada kuchaytiradi.[9]

"Sizningcha qaysi sohalarda maishiy korrupsiya holatlari uchraydi"degan savolga berilgan javoblar taqsimoti quyidagicha bo'ldi.

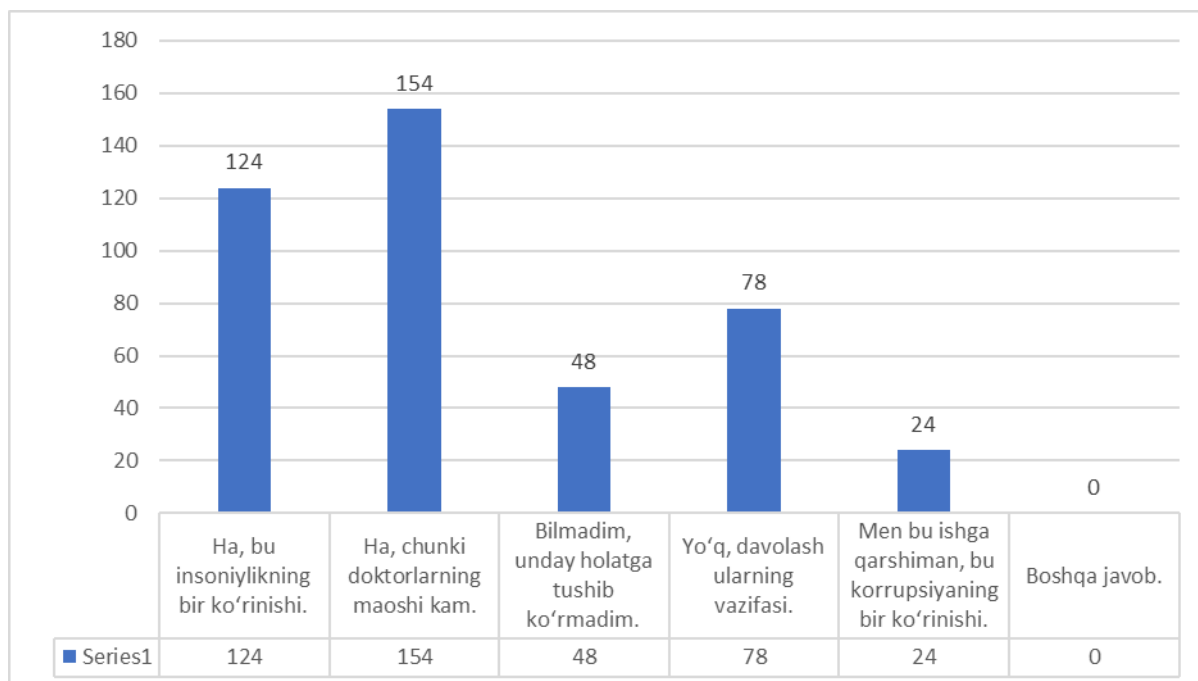
Bu ko'rsatkichlar umumiy ko'rsatkichlar bilan ijtimoiy ongni baholash deyarli to'g'ri keladi. Biz javoblar ichiga qurilish sohasi degan javobni kiritmaganligimiz sababi, qurilish sohasidagi korrupsiya holatlari turmush darajasida emasligida bo'ldi.[10]

"Agar maishiy korrupsiya holatlariga tushgan bo'lsangiz pul yoki sovg'a berishdan maqsad nima edi?" degan savolga respondentlar javoblari quyidagilarni ko'rsatdi.

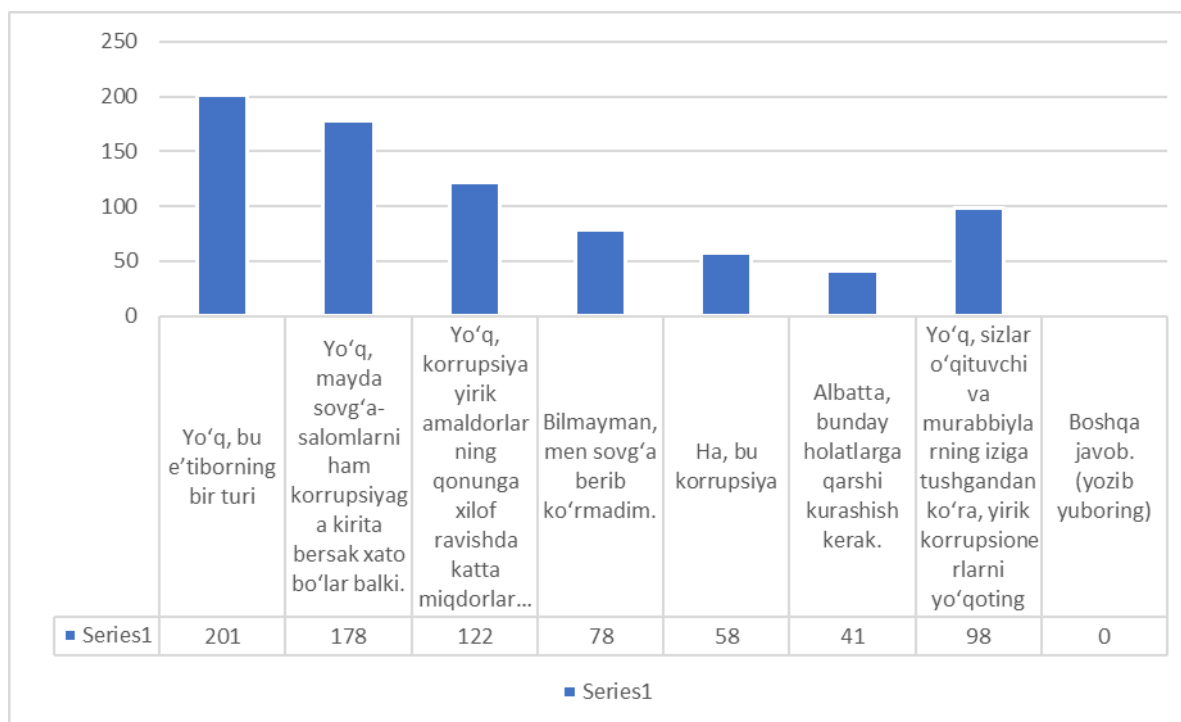

Bu ko'rsatkichlar maishiy korrupsiyaning aholi nazarida "odatiy hol" sifatida baholanishidan dalolat beradi.[11]

"Sizning fikringizcha, doktorga emlanib ketgandan keyin, unga rahmat aytib kichkina bir "sovg'a" berib ketgan to'g'rimi?" degan savolga respondentlar javoblarining taqsimoti quyidagicha bo'ldi:

"Sizning fikringizcha maktabda sizning farzandingizni o'qitadigan o'qituvchilar yoki tarbiyachilariga bayramlarda sovg'a berish korrupsiya hisoblanadimi? (bir nechta javobni tanlasangiz bo'ladi) " savoli ko'rsatkichlari quyidagicha bo'ldi.[12]

Bu ko'ko'rsatkichlar yoqariyada ko'o'rsatib o'otganimizdek korrupsiya yog'daylarg'a aktiv qarshi ko'z-qaras qaliplesib qo'ymasdan, hatte uni maqullaw kayfiyatlari ham biroz yo'qqori ekanligini ko'rsatadi. Ushbu savollarning tahlili bizning fikrimizcha ning korrupsiyaning bizningning jamiyatimizda chuqurning ildiz tortqanglag'dan darak beradi. Bu holat g'bo'ladining sababi haqqda fikr yuritganimizda, bunday salbiy holat g'faqat subyektiv omillar yoki hozirgi davrdagi huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hodisalar bilan emas, balki uzoq davom etgan obyektiv jarayonlarning natijasi deb xulosa chiqarish mumkin. Bu jarayon bir necha yil yoki bir necha o'n yillar emas, balki asrni o'z ichiga olishi mumkin. Eski sovet tuzumi markazlashgan boshqaruvni kuchaytirishi bilan jamiyatning barcha sohalarini nazorat qiluvchi tizimni joriy etdi. Bu byurokratik apparatga katta imkoniyat va mas'uliyat yuklardi. Lekin bu tizimning faoliyati tashqaridan emas edi. Demokratik jamiyatlarda davlat nazorati fuqarolik jamiyati tomonidan amalga oshiriladi. Ammo Ittifoqda siyosiy partiyalar, jamoat tashkilotlari ham butunlay davlat bilan birlashib ketgan edi.[13]

Lekin jahon tajribasida demokratik tamoyillar, fuqarolik jamiyati institutlari ancha cheklangan mamlakatlarda ham korrupsiyaga qarshi choralar samarali ekanini ko'rsatadi. Ko'pincha bunda Singapur misoli ko'rsatiladi. Bunda tadqiqotchilar korrupsiyaga qarshi kurashda qattiqqo'llikka, ko'proq Li Kuan Yu faoliyatiga e'tibor qaratadilar [14]. Tadqiqotchilar Singapur iqtisodiyotining o'ziga xosligiga e'tibor qaratishmaydi. Aslida bu kichik mamlakat g'arb korporatsiyalarining katta bozor bo'lgan Uzoq Sharqqa, asosan Xitoyga yo'l ochishga ishonchli xab vazifasini bajarishi kerak edi. Bu vazifani bajarish uchun Singapur investitsiyalar kiritish imkonini beradigan ishonchli joy bo'lishi kerak edi, korrupsiya esa barqarorlikka xalaqit berishi mumkin edi. G'arb qattiq qo'l bo'ldi, demokratik tamoyillarga zid bo'lgan choralar bo'lsa ham ishonchli menejerni qo'llab-quvvatladi. Demak davlatdan tashqarida uni nazorat qilib turgan omil bor. Biz korrupsiyaga qarshi kurashda Singapur namunasini ortiqcha ko'tarishga qarshimiz. Har bir mamlakatda korrupsiyaga qarshi kurash o'zining hududiy, ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlariga ega ekanligini hisobga olish zarur, deb hisoblaymiz.

Bizning mamlakatimizdagi sharoitga qaytadigan bo'lsak mamlakatdan tashqarida ham Sovet mamlakatining ichida vaziyatning yaxshilanishidan manfaatdor yirik kuchlar yo'q edi. Bu korrupsiyaning davlat tuzilmalari ichiga kirib, uning ajralmas qismiga aylanishiga sabab bo'ldi. Buni

biz "paxta ishi" deb atalgan jarayon misolida ko'rishimiz mumkin. Har qanday rivojlangan, murakkab, o'zini o'zi tashkil etuvchi tizim kabi davlat tuzilmasi bilan uyg'unlashib ketgan korrupsiya tashqi ta'sirlardan himoyalaniish mexanizmlarini ishlab chiqadi. Bunday mexanizm sifatida, bizning fikrimizcha, ijtimoiy hayotda korrupsiyaga moyillik kayfiyati, ushbu tizimga kirib kelish ko'nikmalaridan iborat urf-odatlarini ko'rsatib o'tish mumkin. Jamiyatning yangi a'zosi ijtimoiylashuv jarayonida korrupsiyaning tabiiy holat ekanligi, olish-berish ko'nikmalarini o'ziga singdirib boradi. O'tkazilgan tadqiqotimizda mahalla fuqarolar yig'inlaridagi suhbatlarda oddiy turganlar (ularning ko'pchiligi ijtimoiy muhtoj qatlam vakillari) "korrupsiya yo'q bo'lmaydigan bo'lsa kerak," "baribir "rahmat" aytib ketish kerak" degan fikrlarni ta'kidladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, agar korrupsiyani tizimli hodisa sifatida qaraydigan bo'lsak, uning bartaraf etilishi unga davlatdan tashqarida ta'sir etuvchi omil bo'lishi kerak degan xulosaga kelish mumkin. Bu omil sifatida fuqarolik jamiyati institutlari xizmat qiladi. Jamiyat institutlaridan bo'lgan davlat va fuqarolik jamiyatining korrupsiyani bartaraf etishga qaratilgan faoliyatidagi o'zaro munosabatini quyidagi ikki ssenariyda ko'rsatish mumkin:

Birinchi ssenariy, keskin ziddiyat ssenariysi, bunda davlat fuqarolik jamiyati ta'sirida korrupsiyaga qarshi keskin tub choralari ko'radi. Bu ssenariy tez orada o'z samarasini beradi, lekin u o'zi bilan birga bir necha o'n yilliklar davomida shakllangan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar tizimiga ham ta'sir ko'rsatmay qolmaydi. Siyosiy va iqtisodiy keskinliklarni keltirib chiqaradi. Murakkab geosiyosiy vaziyatda bu ssenariy xatarli hisoblanadi.

Ikkinchi ssenariy, fuqarolik jamiyati institutlarining korrupsiyaga qarshi kurashda davlat bilan birgalikda davomli strategik reja asosida ish olib borishi. Bu ssenariyning qiyinchilik tomoni, bu faoliyatning natijalari tez ko'rinmaydi, shuning bilan birga puxta o'ylangan, jamiyatdagi entropiya va bifurkatsiya holatlarini hisobga oladigan dasturning ishlab chiqilishi, shuning bilan birga bu dasturning takomillashtirib borilishini talab etadi. Lekin natija uzoq cho'zilgani bilan ishonchli bo'ladi. Bizning fikrimizcha, O'zbekiston uchun ikkinchi ssenariy ma'qul keladi. Bunda davlatning jamiyatning barcha sohalarida amalga oshirayotgan chora-tadbirlari fuqarolik jamiyati institutlarining faolligi bilan birgalikda amalga oshirib borilishi lozim.

Korrupsiya ijtimoiy hodisa bo'lganligi uchun u tizimli xarakterga ega bo'ladi. Shuning uchun uni bartaraf etish choralari ham kompleks xarakterga ega bo'lishi kerak. Aks holda bu choralari samaradorligi pasayishi va hatto salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Shu bois mamlakatimizda korrupsiyaga qarshi olib borilayotgan chora-tadbirlarning asosiy yo'nalishlari bo'lgan iqtisodiyotni liberallashtirish, boshqaruv sohasini demokratlashtirish va raqamlashtirishni rivojlantirish ishlari ma'naviy madaniyatni shakllantirish ishlari bilan mustahkamlanishi lozim. Fuqarolik madaniyati aholining keng qatlamlarining reformatlarni amalga oshirishda faolligini ta'minlaydigan muhim omil hisoblanadi. Bizning fikrimizcha, bu borada yurtimizda bir qancha kamchiliklar uchraydi.

Fuqarolik madaniyati mamlakat fuqarolarining o'z mamlakatida yuz berayotgan siyosiy jarayonlarga oid bilim va ko'nikmalari majmuini anglatadi. Fuqarolik madaniyatining kognitiv jihati mamlakatda yuz berayotgan o'zgarishlar haqidagi xabardorlik darajasini anglatadi, ko'nikmalar ushbu jarayonlarda ishtirok etish bilan bog'liq usullarni o'z ichiga oladi. Bu ikki tomon o'zaro bog'liq bo'lib, faqat birgalikda samarali xarakterga ega bo'ladi.

Fuqarolik madaniyatining bilish jihati mamlakatimizda ro'y berayotgan o'zgarishlarni to'g'ri targ'ib qilish bilan bog'liq [15]. Bunda targ'ibot umumiy fikrlardan konkret misollar ko'rinishida berilishi lozim. Bunda yig'ilishlar yoki televideniyaedagi ko'rinishlar bilan cheklanish noto'g'ri. Chunki asosiy auditoriyaning qayerda ekanligi tushunilishi kerak. Hozirgi kunda asosiy auditoriya ijtimoiy tarmoq va

messenjerlar hisoblanadi. Shu bois korrupsiyaga qarshi targ'ibot ijtimoiy tarmoqlarga o'tkazilishi kerak. Birinchidan, davlat organlari, ayniqsa, huquqbuzarlikka qarshi kurashish bilan bog'liq xizmatlarning "ommaviy axborot vositalari bilan ishlash" bo'g'inlari faoliyati qayta ko'rib chiqilishi lozim. Ikkinchidan, korrupsiyaga qarshi targ'ibot davlat organining faoliyati sifatida emas, balki mustaqil bloggerlar tomonidan amalga oshirilishi kerak. Shuning uchun korrupsiyaga qarshi kurashni targ'ib qiluvchi bolgarlar uchun mini loyihalar moliyalashtirilishi kerak. Siyosiy va iqtisodiy ziddiyatlarda blogerning, ijtimoiy tarmoqlarning imkoniyatlaridan foydalaniladi va u o'z samarasini berib kelmoqda. Endi davlat ham o'z faoliyatini ommaviy axborot vositalarida keng targ'ib qilib borishi kerak. Ammo ommaviy axborot vositalari deganda davlat faqat gazeta, radio va televideniye tushunib kelmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda davlat ustunlik qila olmaydi, davlat bu ommaviy axborot vositasida nodavlat tashkilotlar bilan teng raqobatga kirishi kerak. Davlat bu raqobatdan cho'chimasligi kerak. Aksincha ularni o'rganib, ularning usullarini o'rganib borishi kerak.

XULOSA

Fuqarolik madaniyatining tarkibiga bilim bilan birga ikkinchi qismi ko'nikmalar ham kiradi. Ko'nikmalarning shakllanishi odamlarning kutilayotgan natijaga bog'liq faoliyatda ishtirok etishi asosida shakllanadi. Faqat pand-nasihat bilan cheklanib qolish fuqarolik madaniyatini shakllantira olmaydi. Hattoki, targ'ibotni faoliyatdan ajratib olib borish salbiy natijalarga olib kelishi mumkin. Bu degani odamlarda pand-nasihatlariga salbiy munosabatni keltirib chiqaradi. Bu korrupsiyaga qarshi faoliyatda ham o'z ta'sirini ko'rsatadi, odamlarda "bu men bilan bog'liq emas," "bu narsa faqat aytilaveradi," "bu soxta" degan qarash shakllanishi xavfi bor.

Fuqarolik ko'nikmalarining shakllanishi insonning davlat ahamiyatiga molik faoliyatda ishtirok etishi bilan bog'liq. Korrupsiyaga qarshi kurashishda fuqarolarning faol ishtirokini ta'minlash fuqarolik madaniyatini shakllantirishning muhim shartlaridan biridir. Davlat ahamiyatiga molik tadbirlarda fuqarolarning ishtirokini ta'minlash davlat bilan o'zining birligi hissini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu faoliyatda davlat organlari faoliyati yetarli samara bermayapti. Chunki tobora davlat organlarining jamoat ishlaridagi roli kamayib bormoqda. Bu qonuniy hodisa. Lekin davlat organlaridan keng jamoatchilikni qamrab olish talabini qo'yish maqsadga muvofiq emas. Birinchidan, hokimiyatlar, vazirliklarning huquqlari tobora kamayib bormoqda, oldingi davrlardagi kabi majburlash usullari ishlaymaydi. Shuning uchun ommaviy tadbirlarda faqat davlat ishlarida ishlovchilar, davlat o'quv yurtlarida ta'lim olayotgan yoshlar ishtirok etadi. Biroq nodavlat sektorning kengayib borishi bu qamrovni cheklab boradi;

Ikkinchidan, davlat organlari buyruq sifatida majburlash usullaridan foydalanadi. Chunki byurokratik tizim bu hodisani keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun turli yo'llar bilan qamrov ta'minlangani bilan undagi ishtirokchilarning ishtiroki passiv bo'ladi.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda davlat ahamiyatiga molik tadbirlarda fuqarolarning ishtirokini ta'minlash uchun huquqbuzarliklarga qarshi kurashishda faol ishtirok etgan shaxslarni rag'batlantirishni kuchaytirish tavsiya etiladi. Bu aloqalarning faolligini ta'minlab, asta-sekin ijtimoiy ongga ijobiy hodisa sifatida kirib borishini ta'minlaydi.

Shuni aytib o'tish kerakki, fuqarolik madaniyati nafaqat huquq sohasiga daxldor, u siyosiy sohaga ham o'z ta'sirini o'tkazadi. Shu sababli maishiy korrupsiyaga oid choralarning samaradorligi fuqarolarning siyosiy masalalar bo'yicha ham faolligiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bu faollikka davlat boshqaruvining tez javob qaytara olish imkoniyati mavjudligi ham bu choralarni amalga oshirishni e'tiborga olish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1] D. della Porta and A. Mattoni, "Civil society against corruption," in *The Oxford Handbook of the Quality of Government*, A. Bågenholm et al., Eds. Oxford, U.K.: Oxford University Press, 2021, pp. 290–308, doi: 10.1093/oxfordhb/9780198858218.013.15.
- [2] C. Nicholls, A. Bacarese, J. Maton, R. Scott, and J. Hatchard, "The contribution of civil society in strengthening good governance and combating corruption," in *Corruption and Misuse of Public Office*, 4th ed. Oxford, U.K.: Oxford University Press, 2024, pp. 987–1004, doi: 10.1093/oso/9780198907329.003.0024.
- [3] OECD, *Anti-Corruption and Integrity Outlook 2024*. Paris, France: OECD Publishing, 2024, 90 p., doi: 10.1787/968587cd-en.
- [4] OECD, *Combating High-Level Corruption in Eastern Europe: Insights and Solutions*. Paris, France: OECD Publishing, 2024, 117 p., doi: 10.1787/3c82f87d-en.
- [5] OECD, *Baseline Report of the Fifth Round of Monitoring of Anti-Corruption Reforms in Uzbekistan: The Istanbul Anti-Corruption Action Plan*. Paris, France: OECD Publishing, 2024, 202 p., doi: 10.1787/363ba9d8-en.
- [6] United Nations Office on Drugs and Crime, *United Nations Convention against Corruption*. Vienna, Austria: United Nations, 2004.
- [7] J. M. Ackerman, "Social accountability in the public sector: A conceptual discussion," *Social Development Papers: Participation and Civic Engagement*, no. 82, World Bank, Washington, DC, USA, 2005.
- [8] M. Johnston and S. J. Kpundeh, *Building a Clean Machine: Anti-Corruption Coalitions and Sustainable Reform*. Washington, DC, USA: World Bank Institute, 2002.
- [9] World Bank, *Enhancing Government Effectiveness and Transparency: The Fight Against Corruption*. Washington, DC, USA: World Bank, 2020.
- [10] F. Heimann and M. Pieth, "Different strategies for different countries," in *Confronting Corruption: Past Concerns, Present Challenges, and Future Strategies*. Oxford, U.K.: Oxford University Press, 2018, pp. 255–267, doi: 10.1093/oso/9780190458331.003.0023.
- [11] C. Rose-Ackerman and S. Palifka, *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*, 2nd ed. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2016.
- [12] M. Bauhr and N. Grimes, "Indignation or resignation: The implications of transparency for societal accountability," *Governance*, vol. 27, no. 2, pp. 291–320, 2014.
- [13] A. Persson, B. Rothstein, and J. Teorell, "Why anticorruption reforms fail—Systemic corruption as a collective action problem," *Governance*, vol. 26, no. 3, pp. 449–471, 2013.

- [14] Transparency International, *The Role of Civil Society Organisations in Countering Transnational Corruption*. Berlin, Germany: Transparency International, 2024.
- [15] T. Hamilton, N. Lucas, and A. Prezanti, "Targeted sanctions as a pathway to accountability: An active role for civil society?," *Journal of International Criminal Justice*, vol. 22, no. 2, pp. 345–364, 2024, doi: 10.1093/jicj/mqae027.